

XÂY DỰNG CHƯƠNG TRÌNH DU LỊCH TÂM LINH GẮN VỚI CÁC DI TÍCH THỜ MẪU TIÊU BIỂU Ở ĐỒ SƠN, HẢI PHÒNG

Nguyễn Thị Thu Hương, Hoàng Thị Mỹ

Khoa Du lịch

Email: huongntt88@dhhp.edu.vn

Ngày nhận bài: 27/9/2021

Ngày PB đánh giá: 15/01/2022

Ngày duyệt đăng: 21/01/2022

TÓM TẮT: Tín ngưỡng thờ Mẫu là một trong những loại tín ngưỡng phổ biến của cư dân miền biển Đồ Sơn (Hải Phòng). Tại Đồ Sơn có rất nhiều các đền, phủ thờ Mẫu, phản ánh đời sống tâm linh của người dân, cầu mong sự chở che và giúp đỡ của các vị thần thánh, để có được một cuộc sống bình an, no ấm. Các di tích thờ Mẫu cùng với các di tích lịch sử văn hóa khác góp phần quan trọng trong việc phát triển loại hình du lịch tâm linh ở Đồ Sơn. Tuy nhiên, hiện nay vẫn chưa có nhiều chương trình du lịch tâm linh độc đáo gắn với các di tích thờ Mẫu ở Đồ Sơn. Vì vậy, bài viết tập trung giới thiệu các di tích thờ Mẫu tiêu biểu ở Đồ Sơn, phân tích những điều kiện thuận lợi và khó khăn khi khai thác du lịch tại các di tích thờ Mẫu tại Đồ Sơn, từ đó đề xuất xây dựng một số chương trình du lịch tâm linh nhằm góp phần cho sự phát triển đa dạng các loại hình du lịch ở Đồ Sơn.

Từ khóa: Đồ Sơn, di tích thờ Mẫu, du lịch tâm linh

BUILDING A SPIRITUAL TOURISM TOUR TO CONNECTED WITH TYPICAL VIETNAMESE MOTHER GODDESS WORSHIPS IN DO SON (HAI PHONG)

ABSTRACT: The Vietnamese mother goddess worship is one of the popular beliefs of the inhabitants of the Do Son coastal area (Hai Phong). In Do Son, there are many temples and shrines to worship the mother goddess which reflecting the spiritual life of the people, praying for the protection and help of the gods, to have a peaceful and prosperous life. The relics of Mother Goddess worship together with other historical and cultural relics make an important contribution to the development of spiritual tourism in Do Son. However, at present, there are not many special spiritual tourism programs associated with the religious relics of Mother Goddess worship in Do Son. Therefore, the article focuses on introducing the typical Mausoleum relics in Do Son, analyzing the favorable and difficult conditions when exploiting tourism at the Mother-worshiping relics in Do Son, thereby proposing to build develop some spiritual tourism tour to contribute to the development of various types of tourism in Do Son.

Keywords: Do Son, Vietnamese mother goddess worship, spiritual tourism.

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Hải Phòng là một thành phố lớn, là một mắt xích quan trọng trong tam giác kinh tế và du lịch: Hải Phòng - Hà Nội - Quảng Ninh. Hàng trăm năm qua, trong tiến trình phát triển, Hải Phòng thu hút nhiều cư dân từ các địa phương đến sinh cơ, lập nghiệp. Những cư dân này đã góp phần xây dựng

Hải Phòng trở thành một thành phố đa tín ngưỡng, tôn giáo và đa văn hóa. Xuất phát là vùng đồng bằng sông nước, miền biển, nên loại hình tín ngưỡng dân gian thờ Nữ thần và Mẫu thần ở Hải Phòng đóng một vai trò quan trọng đối với cộng đồng cư dân nơi đây. Trong quá trình hình thành và phát triển, tín ngưỡng thờ Mẫu ở Hải Phòng có

những nét riêng biệt, độc đáo, để lại những dấu ấn trong lối sống của người dân miền cửa biển. Tại Hải Phòng có nhiều các đền, phủ thờ Mẫu thần, Nữ thần như: đền Nghè (thờ nữ tướng Lê Chân); Phủ Thượng Đạo (thờ chính cung Thánh Mẫu Liễu Hạnh); đền Tiên Nga (thờ Vũ Quận Quyến Hoa công chúa - Hộ quốc trang dân - Thượng đẳng tôn thần); đền Cây đa Mười Ba Gốc (thờ Chúa bà Năm Phương); đền Tam Kỳ (thờ Quan Lớn Đề Tam Thoái Phủ)... Riêng tại Đồ Sơn có các di tích thờ Mẫu tiêu biểu là: đền Long Sơn (hay còn gọi là đền Suối Rồng/ đền Cô Chín thờ chính cung cô Chín Cửu Tỉnh), đền Vạn Ngang - Đồ Sơn (thờ Quan Hoàng Bơ và Tiên Băng công chúa), đền Bà Đề (thờ Đông Nhạc Đề Bà Trịnh Chúa Phu Nhân), đền Mẫu Vùng (thờ Mẫu Liễu Hạnh), đền Vạn Chài (thờ Tứ Vị Thánh Nương)... mang nhiều giá trị văn hóa tâm linh.

Đồ Sơn có yếu tố thuận lợi để phát triển du lịch như cảnh quan thiên nhiên đẹp, âm thực đặc sắc, nhiều di tích lịch sử, văn hóa... Trong điều kiện đó, các đền thờ Mẫu có thể trở thành những điểm đến có sức hút lớn đối với khách du lịch, gắn liền với việc tham quan, tìm hiểu, nghiên cứu văn hóa dân gian và thỏa mãn nhu cầu tâm linh. Tuy nhiên, thực trạng phát triển du lịch tại các đền hiện nay còn nhiều hạn chế, chưa tương xứng với tiềm năng vốn có. Hoạt động du lịch chủ yếu mang tính tự phát dựa trên cơ sở khai thác tài nguyên sẵn có, đầu tư còn hạn chế nên chưa có nhiều chương trình du lịch hấp dẫn du khách.

Chính vì những lý do trên, trong bài viết này nhóm tác giả đề xuất xây dựng một số chương trình du lịch theo hướng kết nối các điểm di tích thờ Mẫu tiêu biểu ở Đồ Sơn với các di tích lịch sử văn hóa khác tại

Đồ Sơn và Hải Phòng để khai thác được những tiềm năng phát triển du lịch của các di tích đó, đồng thời đáp ứng nhu cầu du lịch tâm linh cho du khách. Đã có nhiều chương trình du lịch biển, tham quan, nghỉ dưỡng tại Đồ Sơn, nên các chương trình du lịch đề xuất trong bài báo sẽ là các chương trình du lịch tâm linh trong các dịp đầu năm (du xuân) và gắn với dịp lễ quan trọng của tín ngưỡng thờ Mẫu (Lễ giỗ Mẫu vào tháng Ba âm lịch). Đây là vấn đề có ý nghĩa thực tiễn, góp phần vào việc phát triển du lịch văn hóa tâm linh ở Đồ Sơn nói riêng, đóng góp vào sự phát triển du lịch của thành phố Hải Phòng nói chung.

2. LỊCH SỬ NGHIÊN CỨU VĂN ĐỀ

Đồ Sơn là vùng đất có lịch sử lâu đời, có nền văn hóa tiêu biểu cho văn hóa vùng duyên hải Bắc bộ. Đã có nhiều công trình viết về vùng đất Đồ Sơn (Hải Phòng) như: “Non nước Đồ Sơn” (1993) của Trịnh Cao Tường, sách “Đồ Sơn thăng cảnh và du lịch” (1997) của Đinh Kính, Lưu Văn Khuê; “Địa chí thị xã Đồ Sơn”(2003), Đinh Phú Ngà với “Đồ Sơn lịch sử và lễ hội Chọi Trâu” (2003); “Lễ hội truyền thống tiêu biểu Hải Phòng” (2011) của Trịnh Minh Hiên; Trần Phương với *Du lịch văn hóa Hải Phòng* (2006)... Ngoài ra, còn có một số bài viết nghiên cứu của các học giả, các công trình luận văn và khóa luận tốt nghiệp của một số học viên, sinh viên. Tuy nhiên, các công trình này chủ yếu tập trung khảo tả về phong tục, tập quán và một số di tích, lễ hội tiêu biểu của Đồ Sơn như: lễ hội Chọi Trâu, đền Dáu, đền Bà Đề, tháp Tường Long, chùa Hang. Nghiên cứu tổng thể về du lịch tâm linh và xây dựng các chương trình du lịch gắn với các di tích thờ Mẫu ở Đồ Sơn thì cho đến nay vẫn chưa có công trình nghiên cứu nào.

Nhóm tác giả cũng đã tiến hành tra cứu, thu thập các dữ liệu thông tin trên các website của các công ty lữ hành trong nước, kết quả cho thấy chủ yếu các chương trình du lịch Đồ Sơn đã được các công ty lữ hành xây dựng và thực hiện là các chương trình tham quan nghỉ dưỡng gắn với du lịch biển. Trong các di tích thờ Mẫu ở Đồ Sơn, chỉ có đền Bà Đé và đền Cô Chín suối Rồng được vào một số chương trình du lịch biển và du xuân đầu năm. Trong các chương trình du lịch đến Đồ Sơn vẫn chưa có những chương trình du lịch tâm linh gắn với các di tích thờ Mẫu ở Đồ Sơn theo hướng tiếp cận của nhóm tác giả.

3. KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU

3.1. Khái quát về các di tích thờ Mẫu tiêu biểu ở Đồ Sơn

Đồ Sơn là vùng đất có lịch sử lâu đời, nằm ở vị trí giáp với biển nên đời sống tâm linh của cư dân Đồ Sơn hết sức phong phú, thể hiện ở nhiều các di tích lịch sử, văn hóa gắn với nhiều loại hình tôn giáo, tín ngưỡng như Phật giáo, thờ Mẫu, thờ Thủy thần... Tại Đồ Sơn, có nhiều di tích liên quan đến tín ngưỡng thờ Mẫu. Trong đó, 5 di tích tiêu biểu nằm trên địa bàn vùng đất Đồ Sơn cổ, được nhiều người biết đến hơn cả là đền Cô Chín (đền Long Sơn), đền Bà Đé, đền Mẫu Vùng, đền Vạn Chài và đền Vạn Ngang.

- *Đền Long Sơn (Đền Cô Chín suối Rồng)*

Đền Long Sơn (hay còn gọi là đền Cô Chín suối Rồng) là công trình tín ngưỡng có từ lâu đời, gắn liền với đời sống tâm linh của người dân phường Ngọc Xuyên (xưa kia gọi là Ngọc Tuyền) nói riêng và người dân Đồ Sơn nói chung. Đền thờ cô Chín, Thánh Mẫu Thượng Ngàn và các

vị thần linh linh thiêng, phù hộ độ trì cho nhân dân có cuộc sống ấm no, hạnh phúc.

Xưa ngôi đền rất nhỏ, trải qua một số lần tu sửa, đến nay đền được xây theo hình chữ Đinh, có kiến trúc vừa phải gồm 3 gian Tiền đường, 5 gian Hậu cung. Chính giữa đền Cô là Ban Công đồng thờ tượng của Ngũ Vị Tôn Ông, bên trái là động Sơn Trang; bên phải thờ Tam Vị Quan Hoàng với đại diện là 3 pho tượng: Quan Hoàng Bơ, Quan Hoàng Bảy và Quan Hoàng Mười. Phía sau Ban Công đồng là Cung thờ Cô Chín và Tam Tòa Thánh Mẫu.

Vào mùng Một và ngày Rằm hàng tháng, người dân Hải Phòng lại đến dâng hương tại đền Cô Chín với mong muốn kinh doanh phát đạt, gia đình dồi dào sức khỏe. Ngày mùng 9 tháng Chín âm lịch là tiệc chính cô Chín. Đền Cô Chín cùng với quần thể di tích đình Ngọc, tháp Tường Long, rặng Thị cổ đã tạo nên một quần thể di tích linh thiêng trên mảnh đất Đồ Sơn.

- *Đền Mẫu (xóm Vùng)*

Đền Mẫu trước đây gọi là miếu Vùng nằm ở phường Hải Sơn, Đồ Sơn, Hải Phòng. Đền thờ Thánh Mẫu Đệ Nhất Thiên Tiên, tức Thánh Mẫu Liễu Hạnh - một trong bốn vị thánh bất tử của Việt Nam.

Tục truyền, phía trước cửa đền xưa là một nhánh sông, không nhớ từ bao giờ bỗng có 3 khúc gỗ từ biển trôi về, dân làng được báo mộng đã lập ngôi miếu để thờ cúng. Ba khúc gỗ đặt vào sau mọc thành cây vừng hay lộc vừng lớn trước cửa đền. Ngôi đền được dựng lại vào năm Bảo Đại thứ 4 (1929), thấp, nhỏ. Sau làm thêm một gian phía trong để thờ Mẫu Liễu Hạnh [3; tr.196]. Đền có kiến trúc hình chữ Nhị với các ban thờ: Thượng phụng Hội đồng Thánh Mẫu, Tứ phủ Thánh Chầu; Thượng cung tứ phủ Thánh Hoàng; Thượng cung

Cộng đồng Tiên Chúa; Thánh cung Đệ Tam Tôn Quan, Thánh cung Ngũ Tôn Quan; bản mệnh Trần Triều.

Vào ngày mùng Một hay Rằm hàng tháng, người dân tại đây đến dâng hương cầu mong mọi điều tốt lành đến với gia đình. Nghi lễ lớn nhất tại đền là lễ khánh tiệc Mẫu vào tháng Ba âm lịch (từ ngày mồng Một đến mồng Bảy).

- *Đền Vạn Ngang*

Di tích đền Vạn Ngang hay còn gọi là Hoành Sơn Linh Tù, là nơi thờ Quan Hoàng Bơ và Tiên Bằng Công Chúa. Đây được coi là nơi thờ chính của Quan Hoàng Bơ, bởi vậy ngày nay đền còn có tên gọi khác là Quan Hoàng Bơ Phủ.

Đền Vạn Ngang nằm cheo leo trên đầu núi Vạn Ngang (nay thuộc phường Vạn Hương) hướng thẳng ra biển Đồ Sơn, tả thanh long là núi Vạn Lẻ - hữu bạch hổ là núi Hang Doi đã tạo nên một cảnh sắc sơn thủy hữu tình. Vào năm 1886, ngôi đền cổ này đã bị Pháp phá hủy để mở đường xây dựng nhà nghỉ thống sứ Bắc kì. Sau đó nhân dân và nhà thầu xây dựng lại ngôi đền nhỏ để phụng sự. Đến năm 1974, ngôi đền một lần nữa bị phá hủy do chiến tranh. Đến năm 1991, thủ nhang Lưu Đức Thắng – một người cả đời chăm chút cho ngôi đền đã cùng các con nhang, đệ tử thập phương xây dựng lại. Ngày nay ngôi đền rất khang trang [2].

Nhin toàn cảnh ngôi đền mang lối kiến trúc kiểu “chữ Đinh”, từ ngoài đi vào là Tam quan, Đài Cửu thiên và Bia hạ mã. Bước lên chừng 9 bậc thang là nơi diễn ra lễ hội Cầu Cơ truyền thống đền Vạn Ngang. Gian đầu tiên là cung thờ Tổ Đồng. Tiếp đến là Chính điện chia làm 3 gian, gian đầu tiên là ban thờ Tứ Phủ Thánh Hoàng, ở chính giữa là ban thờ Công Đồng Tứ Phủ

và gian thứ 3 là ban thờ Trần Triều. Gian cuối cùng là ban Sơn Trang, ngoài ra 2 bên là ban thờ Cô Bơ và Quan Hoàng Bơ Phủ.

Hàng năm, lễ hội Cầu Cơ truyền thống đền Vạn Ngang diễn ra trong 3 ngày, từ ngày mùng 6 đến mùng 8 tháng Ba (ÂL) để tưởng nhớ ngày hiện hóa của Quan Hoàng Bơ phủ rẽ nước lên chơi, phù cho xã tắc các nhân tài, phong điều vũ thuận, quốc thái dân an. Đây là dịp lễ thu hút đông đảo người dân địa phương tham gia cũng như các du khách thập phương ghé thăm.

- *Đền Vạn Chài*

Đền Chài có tên gọi đầy đủ là đền Vạn Chài (ngôi đền của dân cư làng đánh cá), thuộc phường Vạn Hương, Đồ Sơn, Hải Phòng. Đền Chài vốn xưa là đình Chài, được xây dựng vào giữa thế kỷ XIX (1864) tại Vạn Bún. Năm 1934, khi Pháp xây dựng pháo đài ở khu vực này thì đình chuyển về Vạn Thốc, là vị trí hiện nay [3; tr 197-198]. Đền thờ Tứ vị Thánh Nương - các bậc Thánh bảo hộ giúp đỡ che chở cho những cư dân làm ăn trên biển. Ngôi đền tọa lạc trên một khuôn viên rộng, thoáng mát với cảnh sắc phong thủy hữu tình, nằm tựa lưng vào chân núi Đầu Vái - vị trí trung tâm của dãy núi Chín Rồng. Đây là vị trí, thê đất phong thủy linh địa đầu con chim phượng; đặc biệt, bao bọc quanh ngôi đền là năm cây gạo cổ thụ. Vào mùa hè, những cây gạo với cành lá xum xuê; các cành lớn vươn dài tỏa bóng che mát cho toàn bộ khu trung tâm khuôn viên của ngôi đền.

Ngôi đền nằm ở vị trí cửa biển có khí hậu khắc nghiệt nên trải qua thời gian bị xuống cấp nghiêm trọng nên đã nhiều lần được trùng tu, tôn tạo lại; lần mới đây nhất vào năm 2018. Trải qua thăng trầm của lịch sử, sau nhiều lần tu sửa, đền Vạn Chài hiện có kiến trúc mặt bằng theo kiểu

chữ Tam, gồm ba gian Tiền đường, ba gian Trung đường và ba gian Hậu cung, cùng với bộ mái dao cong lợp ngói mũi hài theo kiểu kiến trúc cổ Việt Nam.

Hàng năm, tại đền Vạn Chài diễn ra nhiều nghi lễ: vào ngày mùng 10 tháng Giêng (ÂL) diễn ra lễ Khai Xuân (đầu năm); ngày mùng 10 tháng Ba (ÂL) là lễ giỗ Mẫu - Tứ vị Vua Bà Còn Môn; ngày 20 tháng Tám (ÂL) là lễ giỗ Cha và lễ tạ Tát niên (cuối năm) vào ngày mùng 10 tháng Chạp (ÂL). Vào các dịp lễ, cư dân địa phương đều mở hội lễ, trong đó lớn nhất là lễ hội Khai Xuân với hội thi bơi thuyền rồng. Tham gia lễ hội có rất nhiều cư dân miền biển ở trong và ngoài địa phương đến dự.

• Đền Bà Đé

Đền Bà Đé là một trong những di tích nổi tiếng về danh thắng và linh thiêng nằm ở chân núi Độc, thuộc phường Hải Sơn, quận Đồ Sơn, thành phố Hải Phòng. Không chỉ người dân Hải Phòng, mà rất nhiều du khách trong cả nước biết đến đền Bà Đé, nằm sát chân sóng biển ở quận Đồ Sơn. Ngôi đền gắn với truyền thuyết về nỗi oan trái của một người con gái, đó là bà Đào Thị Hương, đã được dân làng lập miếu thờ ở dưới chân núi Độc, được phong “Đông nhạc Đé bà - Trịnh Chúa phu nhân” và vì vậy, ngôi đền được gọi là đền Bà Đé [3; tr.234-235].

Trước đây, đền Bà Đé khá nhỏ nằm trên bãi biển dưới chân núi Độc. Ngôi đền ngày một xuông cấp vì thời gian. Năm 1988, bà Lưu Quê Hoa đã cùng con cháu phát tâm công đức và quyên góp xây dựng lại ngôi đền to hơn, chắc chắn hơn. Từ năm 2013 đến 2015, thủ nhang đền tiếp tục cho xây kè chắn sóng lấn biển, nâng cao nền và mở rộng khuôn viên ngôi đền. Đền được trùng tu, tôn tạo thêm nhiều hạng mục công trình

núi: cổng Tam quan ở phía Đông, nhà thờ Phật, nhà thờ Hội đồng Thánh Mẫu, nhà thờ Tổ, đền thờ Chủ tịch Hồ Chí Minh, cung thờ 12 vị công chúa Quỳnh Hoa, Quế Hoa cùng Sơn thần, Chúa Sơn Lâm, tượng Quan Âm Nam Hải... Đến ngày nay sau hơn 20 năm dựng xây, đền Bà Đé đã trở thành một quần thể chắc chắn và được bọc phía trước là bức thành đá, bê tông sừng sững thách thức cùng sóng biển, phía sau là dãy núi Độc chắn che, tạo nên một phong cảnh sơn thủy hữu tình tuyệt đẹp bên bờ biển Đông. Mùa hè, về du lịch biển Đồ Sơn, đền Bà Đé cũng là một điểm du lịch hấp dẫn du khách đến chiêm ngưỡng và lễ bái.

Hàng năm sau Tết Nguyên đán, người dân Hải Phòng, Hà Nội và nhiều miền quê trên cả nước tập nập đến đền Bà Đé để xin tài, xin lộc và đặc biệt đến để xin được giải mọi nỗi oan khuất mà mình và gia đình phải gánh chịu nếu có. Ngoài những ngày Sóc, Vọng và lễ té trong năm, tại đền diễn ra các nghi lễ chính: ngày 26 tháng Giêng là ngày Khai Xuân và cúng cơm Đức Bà; ngày 24, 25, 26 tháng Hai âm lịch là ngày lễ tạ Đức Bà.

3.2. Phân tích những thuận lợi và khó khăn khi khai thác du lịch tại các di tích thờ Mẫu tiêu biểu ở Đồ Sơn

3.2.1. Thuận lợi

Thứ nhất, các di tích thờ Mẫu ở Đồ Sơn mang những giá trị văn hóa nhân sinh đặc sắc, đáp ứng được nhu cầu nghiên cứu, tìm hiểu và thỏa mãn nhu cầu tâm linh cho du khách.

Tín ngưỡng thờ Mẫu phán ánh nhận thức của con người luôn có thái độ hòa hợp và tôn trọng tự nhiên. Tín ngưỡng thờ Mẫu chia không gian tự nhiên thành bốn miền (phủ): Miền trời (Thiên phủ) ứng với màu đỏ; Miền đất (Địa phủ) ứng với màu vàng;

Miền rừng núi (Nhạc phủ) ứng với màu xanh; Miền sông nước (Thoái phủ) ứng với màu trắng [4; tr.98]. Là vùng đất ven biển, tín ngưỡng thờ Mẫu ở Đồ Sơn với sự hiện diện của Tam tòa Thánh Mẫu nói chung, thì đặc biệt là việc thờ phụng các vị thánh thuộc về miền Thoái phủ là Bà Đé, Tú vị Thánh Nương, Quan Hoàng Bơ và Cô Chín. Điều này đã phản nào phản ánh rõ điều kiện tự nhiên và môi trường sinh thái của một vùng đất thuộc miền duyên hải Bắc bộ.

Tín ngưỡng thờ Mẫu thể hiện rất rõ tâm thức của dân tộc Việt Nam, một dân tộc luôn mong mỏi hòa bình, một cuộc sống bình dị, được sống dưới mái ấm của gia đình với tình thương bao la của mẹ (Mẫu) [5; tr 104]. Tại Đồ Sơn, các di tích thờ Mẫu là chỗ dựa tinh thần to lớn cho người dân, đặc biệt là những người đi biển. Đền Mẫu Vừng thờ Thánh Mẫu Liễu Hạnh, được coi là vị Thánh phù hộ, giúp đỡ cho người dân trong mọi hoàn cảnh. Khi đi làm ăn xa; khi trong nhà có người ốm đau, bệnh tật; khi sinh con đẻ cái; khi dựng vợ gả chồng..., người dân Đồ Sơn đều đến lê Mẫu để cầu mong mọi việc được thuận lợi, suôn sẻ. Đền Vạn Chài thờ Tú Vị Thánh Nương và đền Bà Đé thờ “Đông nhạc Đé bà - Trịnh Chúa phu nhân” là các bậc Thánh bảo hộ giúp đỡ, che chở cho những cư dân làm ăn trên biển. Đền Cô Chín gắn với sự tích Suối Rồng – một dòng suối trong mát chảy quanh năm không bao giờ cạn, là nguồn nước ngọt cung cấp cho nhân dân cả vùng Đồ Sơn xưa. Du khách khi đến với đền Cô Chín thường xin nước từ suối Rồng cầu cho sức khỏe bình an, nếu không thì rửa tay chân để tẩy bụi trần, mong cuộc sống trôi chảy, tai qua nạn khói. Đền Vạn Ngang thờ Tiên Bằng Công Chúa và Quan Hoàng Bơ, là những vị Tiên giáng phàm giỏi thơ ca

và dạy cho nhân dân biết khai hoang trồng trọt, biết về thời tiết để khi ra khơi tránh được những thiên tai bất ngờ của thiên nhiên. Lễ hội Cầu Cơ truyền thống tại đền Vạn Ngang cầu cho xã tắc có nhiều nhân tài, phong điều vũ thuận, quốc thái dân an. Như vậy, trong bối cảnh xã hội hiện đại, giá trị nhân sinh của tín ngưỡng thờ Mẫu lại được thể hiện rõ nét khi đáp ứng nhu cầu mang tính “hiện sinh” của người dân trong việc ban phát tiền tài, sức khỏe, tình duyên, công danh, địa vị- điều mà bất cứ ai, ở bất cứ thời điểm nào, bất cứ đâu đều khao khát và mong muốn có được. Đó là những ước muôn ở ngay đời sống trần tục chứ không phải ở thế giới bên kia.

Bên cạnh đó, tín ngưỡng thờ Mẫu như một bảo tàng chứa đựng rất nhiều thành tố văn hóa độc đáo và đặc sắc từ văn học, âm nhạc, trang phục, trang trí kiến trúc...

Gắn với mỗi đền thờ Mẫu ở Đồ Sơn là một truyền thuyết, sự tích giúp cho chúng ta hiểu về nguồn gốc, lai lịch, tính cách các vị thần thánh được thờ phụng tại đền. Đó là truyền thuyết về Bà Đé - một người con gái xinh đẹp, giỏi giang, khi gặp phải nỗi oan khuất đã vì dân làng mà không nói ra sự thật, chấp nhận bị đâm xuống biển. Về sau, bà thường hiển linh để trừ tà những người gây tội ác với người dân lương thiện và giúp đỡ cho ngư dân đi biển được mùa, bình an.

Truyền thuyết về Tú Vị Thánh Nương tại đền Vạn Chài cũng giống như ở các nơi khác, kể về Hoàng hậu nhà Tống và hai công chúa đã trôi dạt đến vùng biển phía Nam. Sau khi mất, họ hiển linh và được nhân dân phụng thờ phong làm “Nam Hải phúc thần” cai quản 12 cửa biển. Từ đó, phàm những người đi biển đều đến cầu Tú Vị Thánh Nương và rất linh nghiệm [3;tr 198].

Đền Cô Chín ở Đồ Sơn cũng có cùng nguồn gốc với các đền phủ thờ Cô Chín khác trên cả nước, đều gắn liền với truyền thuyết về một cô gái xinh đẹp, tài ba, là tiên nữ chốn Thiên đình bị đày xuống Hạ giới, có tài chữa bệnh và xem bói, nhưng mỗi nơi Cô lại có những sự hóa thân khác nhau. Tại Đồ Sơn, Cô Chín là hóa thân của dòng suối Rồng trong mát, là nguồn sống của người dân nơi đây.

Đền Mẫu Vùng có tục truyền, phía trước cửa đền xưa là một nhánh sông, không nhớ từ bao giờ bỗng có 3 khúc gỗ từ biển trôi về, dân làng được báo mộng đã lập ngôi miếu để thờ cúng. Ba khúc gỗ đặt vào sau mọc thành cây lộc vùng lớn trước cửa đền. Đền hiện nay vẫn còn hai cây lộc vùng, mỗi cây 7 gốc. Sự tích này thể hiện mong muốn của người dân về một ngôi đền thờ Mẫu với nguyện vọng được Mẫu che chở và ban phát cho nhiều tài lộc.

Lịch sử đền Vạn Ngang gắn với truyền thuyết kể rằng: đền Vạn Ngang xưa có tên là Thủy Tiên Am được xây dựng năm Thái Ninh thứ 3 triều Lý thờ Chư Vị Thánh Tiên. Đây là nơi các bậc văn nho, chức sắc tổ chức bình thơ xướng họa. Đến thời Hậu Lê, Lưu Đinh Chất người làng Đông Khê, xã Quỳ Chử, huyện Hoằng Hóa, tỉnh Thanh Hóa, khi chưa đỗ đạt ông có nỗi mộng sẽ gặp được một vị Long thần phù giúp trong kỳ thi tiến sỹ. Trong cuộc bình văn thơ năm Hoằng Định thứ 7 (1606) tại đây, ông đã được âm phù của Đệ Tam Thái Tử, sau đó ông đỗ đạt khi ông đã ngoại tú tuần. Để cảm tạ ơn đức của Ngài, sau khi làm quan ông đã cho xây dựng lại ngôi đền [2]. Qua truyền thuyết tại đền Vạn Ngang, những sự kiện lịch sử thời xưa được tái hiện lại một cách rất rõ nét.

Giá trị văn hóa, nghệ thuật của tín

ngưỡng thờ Mẫu ở Đồ Sơn còn được thể hiện ở trang trí kiến trúc, trang phục, âm nhạc được dùng trong các buổi lên đồng và các lễ hội. Bên cạnh việc trang trí các điện thờ, các nghi lễ hát văn hầu đồng mang nét đặc trưng của tín ngưỡng thờ Mẫu, tại các di tích thờ Mẫu ở Đồ Sơn còn bảo tồn những lễ hội truyền thống đặc sắc, mang những nét riêng của cư dân miền biển. Đó là các lễ rước nước, rước kiệu Mẫu ra biển để cầu cho mưa thuận gió hòa, quốc thái dân an, cho ngư dân Đồ Sơn ra khơi được mùa tôm cá. Đặc biệt, hội thi bơi thuyền Rồng tại lễ hội đền Chài là có quy mô lớn và đông vui nhất, thu hút rất nhiều nhân dân trong và ngoài địa phương về tham gia.

Thứ hai, các di tích thờ Mẫu ở Đồ Sơn có vị trí thuận lợi để khai thác phát triển du lịch. Quận Đồ Sơn là khu du lịch biển nổi tiếng ở miền Bắc. Du lịch biển ở Đồ Sơn đã phát triển từ những năm đầu thế kỷ XX và thu hút nhiều du khách đến từ nhiều tỉnh thành trên cả nước. Ngoài ra, Đồ Sơn còn có nhiều di tích lịch sử, văn hóa, lễ hội nổi tiếng như: chùa Hang, chùa Tháp, đền Bà Đế, đền Cô Chín, đền Dáu, đình Ngọc, lễ hội Chọi Trâu, bến Nghiêng, Bến Tàu Không Số... Đây chính là điều kiện thuận lợi khi khai thác các di tích thờ Mẫu đưa vào các chương trình du lịch của Đồ Sơn. Bởi hệ thống cơ sở hạ tầng, vật chất kỹ thuật và dịch vụ tại đây cơ bản đã đáp ứng được cho nhu cầu lưu trú và ăn uống của du khách. Hệ thống các nhà hàng, khách sạn, các khu vui chơi giải trí được đầu tư khai thác, được quy hoạch một cách hợp lý phục vụ du lịch, đáp ứng những nhu cầu đa dạng của khách du lịch.

3.2.2. Khó khăn

Qua việc khảo sát tại địa phương, nhóm tác giả nhận thấy các di tích thờ Mẫu

tại Đồ Sơn là điểm đến tâm linh quan trọng đối với người dân Đồ Sơn và nhiều tín đồ của đạo Mẫu, song vẫn chưa trở thành điểm du lịch hấp dẫn vì còn nhiều hạn chế.

* Về điều kiện cơ sở vật chất, không gian cảnh quan:

Nhìn chung, các di tích thờ Mẫu tại đây chủ yếu là do tư nhân (thủ nhang đèn) quản lý và quyết định mọi việc về trùng tu, tôn tạo di tích. Việc trùng tu, mở rộng di tích phụ thuộc vào việc di tích đó có thu được nguồn công đức từ khách đến lễ bái nhiều hay ít nên gần như chưa tạo được sự bứt phá. Trong đó, chỉ có di tích đèn Bà Đé có khuôn viên rộng lớn (khoảng 5.000m²), có quy hoạch các bãi đỗ xe và khu vực bán hàng lưu niệm. Các di tích khác chưa đáp ứng được những yêu cầu cho việc phát triển du lịch với quy mô lớn, đón các đoàn khách đông mà mới chỉ dừng lại ở những đoàn khách lẻ, đi theo nhóm nhỏ.

* Về công tác tuyên truyền, quảng bá:

Việc khai thác du lịch tại các đền thờ Mẫu hiện nay diễn ra một cách tự phát, chưa xây dựng những kế hoạch và phương hướng cụ thể để quảng bá hình ảnh của khu di tích. Vì vậy, du khách đến với các đền tại đây chủ yếu do tiếng lành đồn xa và truyền miệng, giới thiệu cho nhau. Theo điều tra của nhóm tác giả thì các du khách đến từ các tỉnh ngoài số đông đều biết đến các di tích này thông qua sự giới thiệu của bạn bè, người thân.

Thực tế, đền Bà Đé và đền Cô Chín đã được giới thiệu và đăng tải trên một số phương tiện thông tin đại chúng, tuy nhiên các nội dung cung cấp còn hết sức khái lược và còn có nhiều nhầm lẫn. Khi tìm kiếm từ khóa đền Vạn Chài, Vạn Ngang, đền Mẫu Vừng thì lại không có nhiều kết quả như mong muốn, thậm chí có nhiều bài

viết bị khóa, bị lỗi, người tìm kiếm không thể đọc được. Trên mạng xã hội Facebook cũng có các trang do thủ nhang của các đền lập ra nhưng đăng tải rất ít thông tin. Các công thông tin điện tử các cấp quận, thành phố, các chương trình phóng sự, phim tài liệu cũng ít giới thiệu đến các di tích này. Từ đó, dẫn đến tình trạng du khách bị thiếu thông tin, vì vậy họ quyết định từ bỏ đến với các đền này để tìm tới những nơi có thông tin đầy đủ hơn, cung cấp sự hình dung bao quát hơn.

Các sản phẩm mang tính chất quảng bá khác như biển hiệu, pa nô, áp phích, tập gấp, áo mũ lưu niệm... hầu như cũng chưa có tại các di tích thờ Mẫu.

* Về công tác quản lý:

Tại các di tích thờ Mẫu ở Đồ Sơn cũng chưa có sự kết hợp chặt chẽ giữa ban quản lý di tích với các ban ngành của các phường và quận. Hầu hết các hoạt động lễ hội tại các di tích đều do các vị thủ nhang và các con nhang đệ tử của họ tự tổ chức, ít có sự hỗ trợ, quảng bá từ các cơ quan ban ngành địa phương. Sự quan tâm phối hợp với các công ty lữ hành để phát triển tiềm năng du lịch của các di tích theo tuyến, tour du lịch cũng chưa được quan tâm.

* Về thực trạng các chương trình du lịch gắn với các di tích thờ Mẫu ở Đồ Sơn:

Qua quá trình tìm hiểu về các chương trình du lịch được xây dựng trên địa bàn hoặc có liên kết với quận Đồ Sơn cho thấy, hầu hết các chương trình du lịch đều chủ yếu hướng tới nhu cầu nghỉ dưỡng của khách du lịch là chính. Một số chương trình có kết hợp với các điểm du lịch tâm linh, nhưng chủ yếu vẫn tập trung khai thác chùa tháp Tường Long, chùa Hang, đền Dáu. Trong các di tích thờ Mẫu, chỉ có đền Bà Đé được nhiều công ty du lịch lựa chọn

là điểm đến trong các tour du lịch đến Đồ Sơn do vị trí thuận lợi, lại có không gian vô cùng trong lành, mát mẻ, các di tích còn lại chưa thực sự được chú trọng quan tâm đưa vào phục vụ phát triển du lịch.

So sánh với các di tích thờ Mẫu khác ở các tỉnh lân cận như đền Đồng Bằng (Thái Bình), Phú Dầy (Nam Định), đền Cô Chín Giêng (Thanh Hóa)..., các di tích thờ Mẫu ở Đồ Sơn hiện nay chưa có khả năng thu hút du khách. Bên cạnh những lợi thế về du lịch biển tại quận Đồ Sơn, nguồn tài nguyên du lịch tâm linh chưa được quan tâm đầu tư, quảng bá nên kém sức cạnh tranh, các hình thức khai thác nguồn tài nguyên du lịch chưa đa dạng, chủ yếu dừng lại ở việc du khách tự tổ chức đến tham quan, lễ bái theo nhóm nhỏ, mà chưa có các chương trình du lịch tâm linh đặc sắc cho du khách lựa chọn.

* Về nguồn nhân lực quản lý di tích và phục vụ du lịch:

Hiện nay, trực tiếp quản lý các di tích thờ Mẫu tại Đồ Sơn là các cán bộ văn hóa của UBND quận Đồ Sơn và các phường nơi có di tích, kết hợp với Ban quản lý đền. Nhìn chung, đội ngũ quản lý mới chỉ phần nào đáp ứng được yêu cầu của công tác quản lý đối với di tích, chưa đáp ứng được yêu cầu trong phát triển du lịch cả về số lượng lẫn chất lượng. Cơ quan quản lý chuyên môn tại các phường, quận vẫn chưa nắm bắt được xu hướng phát triển du lịch, nhu cầu của khách du lịch, thiếu kinh nghiệm và kiến thức chuyên môn về công tác bảo tồn di tích và lễ hội phục vụ phát triển du lịch. Đặc biệt, hiện nay chưa có đội ngũ tiếp đón, hướng dẫn khách tham quan, kể cả trong các dịp lễ lớn hoặc đông khách.

Như vậy, để phát triển du lịch tâm linh tại các di tích thờ Mẫu ở Đồ Sơn, cần có

những giải pháp khắc phục những khó khăn ở trên để tạo ra những bước đột phá, từ du lịch mang tính tự phát, nhỏ lẻ sang du lịch theo các chương trình với các đoàn khách đông và có sự kết hợp chặt chẽ giữa các cơ quan quản lý với các doanh nghiệp du lịch. Trong đó, việc xây dựng các chương trình du lịch ấn tượng, đáp ứng nhu cầu đa dạng của du khách là một giải pháp cần thiết và quan trọng.

3.3. Đề xuất xây dựng một số chương trình du lịch tâm linh gắn với các di tích thờ Mẫu ở Đồ Sơn

Khi thiết kế các chương trình du lịch cần quan tâm nhất tới nhu cầu, thị hiếu của thị trường khách. Nhóm tác giả đã có một cuộc khảo sát dành cho các du khách đến các đền thờ Mẫu ở Đồ Sơn và một số địa điểm thờ Mẫu khác trên địa bàn Hải Phòng bằng phương pháp phỏng vấn nhanh. Kết quả cho thấy: họ rất muốn được trải nghiệm các chương trình du lịch tâm linh kết nối các di tích ở Đồ Sơn với các di tích thờ Mẫu và các di tích lịch sử, văn hóa khác của Hải Phòng. Qua khảo sát tại các đền thờ Mẫu ở Đồ Sơn cũng thấy hầu hết khách đến đây đều do tự tổ chức, đi lễ theo các nhóm ít người (khoảng trên dưới 10 người), thời gian đi trong ngày, ít sử dụng các dịch vụ bổ sung. Vì vậy, việc xây dựng các chương trình du lịch với lịch trình cụ thể, rõ ràng và gia tăng về số lượng khách, thời gian tham quan, kết nối nhiều địa điểm tâm linh sẽ mang đến những trải nghiệm mới cho du khách. Trong số những người được nhóm tác giả phỏng vấn, ngoài người dân địa phương Hải Phòng còn có rất nhiều du khách đến từ các tỉnh khác. Qua đó, nhóm tác giả cũng thu

thập được thêm các thông tin và nhu cầu của khách ngoài tỉnh đối với các chương trình du lịch tâm linh gắn với các di tích thờ Mẫu ở Đồ Sơn và Hải Phòng. Kết quả điều tra về nghề nghiệp cho thấy đối tượng khách làm công việc kinh doanh, buôn bán chiếm số lượng đông đảo nhất. Đối tượng khách

này có xu hướng thường xuyên tham quan, dâng hương cúng lễ tại các di tích gắn với tín ngưỡng thờ Mẫu. Đây chính là cơ sở để nhóm tác giả đề xuất một số chương trình du lịch tâm linh gắn với các di tích thờ Mẫu ở Đồ Sơn với thị trường khách mục tiêu là những tín đồ của đạo Mẫu.

Chương trình 1: Chương trình “Về Đồ Sơn cầu an nơi cửa Mẫu” (Hải Phòng - đền Cô Chín - Đền Mẫu Vùng - Đền Vạn Ngang - Đền Vạn Chài - Đền Bà Đé)

Mục đích, ý tưởng của chương trình		
Chương trình được thiết kế trên cơ sở đáp ứng nhu cầu tham quan, lễ bái các di tích thờ Mẫu ở Đồ Sơn của khách du lịch là những tín đồ của đạo Mẫu. Chương trình đưa khách du lịch tìm về các đền thờ Mẫu, nơi đem đến cho du khách những cảm nhận về sự khác biệt giữa không gian linh thiêng với cõi “tục”.		
Lịch trình		
<i>Sáng</i>	07h00	Xe và hướng dẫn viên đón khách tại điểm hẹn. Đưa khách đến địa điểm ăn sáng.
	08h30	Xe đưa khách đi tham quan dâng lễ và tham dự nghi lễ Hầu đồng tại đền Cô Chín Suối Rồng.
	10h30	Xe tiếp tục đưa khách đến tham quan dâng lễ tại đền Mẫu Vùng.
	11h30	Xe đưa khách ăn trưa tại nhà hàng gần bãi biển khu II Đồ Sơn.
<i>Chiều</i>	14h00	Xe đưa khách tham quan và dâng hương tại đền Vạn Chài.
	15h00	Xe đưa khách tham quan và dâng hương tại đền Vạn Ngang.
	16h00	Xe đưa khách tham quan và dâng lễ tại đền bà Đé.
	17h30	Xe đưa khách về điểm hẹn, kết thúc hành trình.

Chương trình 2: Chương trình “Đồ Sơn – điểm hẹn tâm linh” (Đền Nghè - Đền Cô Chín, Đền Ngọc - Đền Bà Đé - Chùa tháp Tường Long)

Mục đích, ý tưởng của chương trình		
Chương trình được thiết kế trên cơ sở đáp ứng nhu cầu tham quan, chiêm bái các di tích tâm linh tại Đồ Sơn của khách du lịch. Các điểm đến không chỉ khai thác các di tích thờ Mẫu mà còn đưa vào các di tích gắn với tín ngưỡng, tôn giáo khác như: tín ngưỡng thờ Thủy thần, Phật giáo... nhằm đáp ứng nhu cầu tâm linh đa dạng của khách du lịch.		

Lịch trình		
Sáng	07h00	Xe và hướng dẫn viên đón khách tại điểm hẹn. Đưa khách đến địa điểm ăn sáng.
	08h30	Xe đưa khách đi tham quan dâng hương tại đền Nghè nằm trên đường Suối Rồng, phường Vạn Hương, quận Đồ Sơn. Đền được xây dựng ở lưng chừng núi, thờ “Lục vị tiên công” - 6 vị thần có công lập nên đất Đồ Sơn và Diêm Tước Thần Vương, vị thần liên quan đến tục chơi trâu ở Đồ Sơn. Trước và sau lễ hội Chọi trâu, nhân dân và các giáp, các phường tập trung về đền Nghè để tế lễ.
	09h30	Xe tiếp tục đưa khách đến tham quan dâng lễ tại đền Cô Chín Suối Rồng và đình Ngọc
	11h00	Xe đưa khách ăn trưa tại nhà hàng tại khu I Đồ Sơn.
Chiều	14h00	Xe đưa khách tham quan và dâng hương tại đền Bà Đé
	15h30	Xe đưa khách tham quan Chùa tháp Tường Long - di tích Văn hóa - lịch sử có niên đại cả ngàn năm tuổi, tọa lạc trên đỉnh núi Long Sơn - ngọn núi đầu tiên trong chín ngọn núi chạy dọc bán đảo Đồ Sơn.
	17h00	Xe đưa khách về điểm hẹn, kết thúc hành trình.

Chương trình 3: Chương trình du lịch “Kết nối các di tích thờ Mẫu tại Hải Phòng” (Đền phủ Thượng Đoan- Đền Cây Đa 13 Gốc - Đền Vạn Ngang - Đền Cô Chín - Đền Bà Đé).

Mục đích, ý tưởng của chương trình		
Đặc trưng của du lịch tâm linh là gắn liền hoạt động du lịch với tính “thiêng”. Do đó, hoàn toàn có cơ sở để kết nối các di tích thờ Mẫu trên địa bàn quận Đồ Sơn với các di tích thờ Mẫu khác trên địa bàn thành phố Hải Phòng để tạo ra các chương trình du lịch trong ngày gắn với các hoạt động nghi lễ của tín ngưỡng thờ Mẫu.		
Lịch trình		
Sáng	07h00	Xe và hướng dẫn viên đón khách tại điểm hẹn. Đưa khách đến địa điểm ăn sáng.
	08h00	Xe đưa khách đi tham quan dâng lễ tại phủ Thượng Đoan, nơi được coi là trung tâm thờ Mẫu ở Hải Phòng, tham gia nghi lễ Hầu đồng tại Phủ.
	10h00	Xe tiếp tục đưa khách đến tham quan dâng lễ tại Đền cây đa 13 gốc - nơi bà Chúa Năm Phương.
	10h45	Xe đưa khách di chuyển đến Đồ Sơn và ăn trưa tại nhà hàng gần bãi biển khu II.
Chiều	14h00	Xe đưa khách tham quan và dâng lễ tại đền Vạn Ngang
	15h00	Đưa khách tham quan dâng lễ tại đền Bà Đé
	16h30	Đưa khách tham quan dâng lễ tại đền Cô Chín suối Rồng
	17h30	Xe đưa khách về điểm hẹn, kết thúc hành trình.

Các chương trình du lịch trên thiết kế phù hợp với đối tượng khách đang sinh sống và làm việc tại Hải Phòng, đặc biệt là những du khách có nhu cầu cao về đời sống tâm linh, các tín đồ sùng bái đạo Mẫu, mong muốn đến với không gian linh thiêng tại các di tích để lễ bái, giải tỏa những lo lắng, cầu mong một cuộc sống tốt đẹp. Đặc biệt, trong các chương trình đó có kết hợp mục đích du lịch với thực hành tín ngưỡng thông qua việc tham gia vào nghi lễ Hầu đồng tại các đền, phủ.

Thời gian là 1 ngày, đây là khoảng thời gian không quá dài, cũng không quá ngắn, phù hợp cho một chương trình du

lịch dành cho khách du lịch là người địa phương trong thành phố Hải Phòng. Độ dài chương trình đảm bảo để du khách có thể tham nhận, hưởng thụ các giá trị văn hóa - tâm linh của điểm đến cũng như phong tục tập quán, các đặc sản của địa phương.

Thời điểm thực hiện là dịp đầu năm hoặc tháng Ba (Â.L). Đây là thời điểm nhu cầu đi du xuân, cầu an của rất đông du khách. Tháng Ba âm lịch là tháng giỗ Mẫu, xây dựng chương trình du lịch tâm linh về các di tích thờ Mẫu đáp ứng được nhu cầu lễ bái của các con nhang đệ tử thờ Mẫu và những người làm ăn buôn bán.

Chương trình 4: Chương trình du lịch “Về Hải Phòng lễ Mẫu” (Điểm hẹn - Đồ Sơn - nội thành Hải Phòng - Điểm hẹn)

Mục đích, ý tưởng của chương trình:

Chương trình được thiết kế trên cơ sở đáp ứng nhu cầu tham quan, lễ bái các di tích thờ Mẫu của khách du lịch là các tín đồ của đạo Mẫu. Chương trình du lịch kết hợp giữa các di tích thờ Mẫu ở Đồ Sơn và nội thành Hải Phòng để du khách có thể cảm nhận được những giá trị đặc sắc, những nét riêng của tín ngưỡng thờ Mẫu ở Hải Phòng so với tại các địa phương khác.

Đối tượng khách:

Chương trình du lịch thiết kế cho đối tượng khách đang sinh sống và làm việc tại các tỉnh thành lân cận thành phố Hải Phòng, như Hải Dương, Hưng Yên, Hà Nội, Thái Bình, Nam Định, Hòa Bình, Lào Cai... không giới hạn về độ tuổi. Đặc biệt, chương trình hướng đến nhóm du khách thường xuyên có nhu cầu thực hiện hoạt động lễ bái nhằm thỏa mãn đời sống tâm linh. Trong chương trình kết hợp với việc thưởng ngoạn thiên nhiên, thưởng thức ẩm thực tại Đồ Sơn và mua sắm, thưởng thức đặc sản Hải Phòng.

Thời lượng: 02 ngày 01 đêm. Đây là khoảng thời gian phù hợp cho một chương trình du lịch dành cho đối tượng khách là người đang sinh sống và làm việc tại các tỉnh thành lân cận. Độ dài chương trình đảm bảo cho du khách có thời gian đến tham quan, chiêm bái các di tích thờ Mẫu tại Hải Phòng.

Thời điểm thực hiện: Chương trình phù hợp thực hiện vào dịp tháng 3 Âm lịch - tháng giỗ Mẫu. Đây là thời điểm nhu cầu hành hương đến các di tích thờ Mẫu tăng cao.

Lịch trình:

NGÀY 01: ĐIỂM HẸN – ĐỒ SƠN

Sáng	06h30	Xe đón khách khởi hành đi Đồ Sơn ở điểm hẹn tại địa phương
	10h00	Đoàn đến Đồ Sơn và đi tham quan, dâng lễ tại đền Cô Chín Suối Rồng
	11h30	Xe đưa khách về nhận phòng khách sạn, ăn trưa và nghỉ ngơi.
Chiều	14h30	Xe đưa khách tham quan, dâng hương tại đền Mẫu Vùng.
	15h30	Xe đưa khách dâng lễ tại đền Bà Đé và thưởng ngoạn phong cảnh hùng vĩ bên ven biển.
Tối	17h30	Xe đưa khách về khách sạn, ăn tối, sau đó khách tự do tham quan hoặc ghé thăm hai di tích đền Vạn Ngang, đền Vạn Chài theo gợi ý của hướng dẫn viên

NGÀY 02: ĐỒ SƠN– NỘI THÀNH HẢI PHÒNG – ĐIỂM HẸN

Sáng	07h30	Sau khi làm thủ tục check out, ăn sáng tại khách sạn, xe đưa khách di chuyển đến nội thành Hải Phòng.
	08h30	Xe đưa khách dâng lễ tại đền phủ Thượng Đoạn, nơi thờ thánh Mẫu Liễu Hạnh nơi được coi là trung tâm thờ Mẫu ở Hải Phòng và tham gia nghi lễ Hầu đồng tại Phủ.
	11h00	Xe đưa khách đi ăn trưa tại Hải Phòng.
Chiều	13h30	Đưa khách đến tham quan Đền Cây đa 13 gốc – nơi thờ Bà Chúa Năm Phương.
	14h30	Đưa khách đến dâng lễ tại đền Tiên Nga. Ngôi đền thờ một nữ danh tướng trong khởi nghĩa Hai Bà Trưng - Bát NẠn Tướng Quân Vũ Thị Thục.
	15h30	Đưa khách đi mua sắm, thưởng thức các đặc sản của Hải Phòng
	17h00	Xe đưa khách quay trở về điểm đã đón khách tại địa phương, kết thúc chương trình du lịch

Như vậy, bên cạnh những chương trình du lịch đã được khai thác tại Đồ Sơn, nhóm tác giả đề xuất xây dựng một số các chương trình du lịch tâm linh gắn với các di tích thờ Mẫu nhằm góp phần phát triển du lịch tại quận Đồ Sơn, không chỉ với mục đích thúc đẩy kinh tế địa phương vươn lên mạnh mẽ hơn, mà còn quảng bá hình ảnh của quê hương và giữ gìn, bảo tồn những tinh hoa văn hóa truyền thống.

4. KẾT LUẬN

Du lịch tâm linh đang là một xu thế phát triển mới của ngành du lịch nhiều quốc gia. Phát triển du lịch tâm linh không chỉ đem lại những hiệu quả về kinh tế - xã hội, giải quyết việc làm cho nhiều lao động, nâng cao trình độ dân trí mà còn góp phần bảo tồn và phát huy các giá trị về mặt văn hóa, tôn giáo – tín ngưỡng của cộng đồng địa phương.

Người dân địa phương và du khách thập phương tới các di tích thờ Mẫu ở Đồ Sơn không chỉ để tham gia lễ hội, lễ bái thông thường như những ngôi đền khác mà còn có thêm nghi lễ hầu đồng và các nghi lễ liên quan khác trong tín ngưỡng Tam phủ, Tứ phủ như lễ tôn bát nhang, cất tiền duyên, cầu công danh, tài lộc... Các di tích không chỉ là những cơ sở tín ngưỡng quan trọng đối với người dân quanh vùng mà còn là điểm đến của đông đảo người dân cả nước.

Phát triển du lịch tâm linh là phát triển một lĩnh vực tổng hợp, đòi hỏi sự tham gia góp sức của nhiều bên, bao gồm cả sự đầu tư của Nhà nước, chính quyền địa phương, các đơn vị lữ hành và người làm du lịch tại các điểm tâm linh. Để phát triển du lịch tâm linh tại các di tích thờ Mẫu ở Đồ Sơn đúng hướng và mang lại những giá trị nhiều mặt cho du khách và cư dân địa phương,

quận Đồ Sơn cần tích cực phối hợp với các doanh nghiệp lữ hành xây dựng những chương trình, tuyến du lịch hợp lý; đầu tư mở rộng, tôn tạo các khu di tích để tạo ra sự đồng bộ, cải thiện hạ tầng giao thông dẫn vào các di tích; nâng cao chất lượng các dịch vụ bổ sung; tăng cường công tác quảng bá hình ảnh các di tích đến đông đảo du khách và đặc biệt quan tâm đến công tác quản lý các di tích, nâng cao ý thức và phát huy vai trò của cộng đồng địa phương trong việc phát triển du lịch tâm linh tại các di tích. Tiềm năng du lịch tâm linh tại các di tích thờ Mẫu ở Đồ Sơn là khá lớn nhưng tiềm năng đó chỉ được đánh thức khi có những giải pháp hiệu quả. Nếu có sự hợp tác của cơ quan chức năng, doanh nghiệp du lịch, lữ hành và người dân địa phương, trong tương lai không xa, du lịch tâm linh ở Đồ Sơn nói chung và du lịch tâm linh tại các di tích thờ Mẫu nói riêng sẽ có vị thế vững chắc trong chiến lược phát triển du lịch của quận Đồ Sơn.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Định Kính, Lưu Văn Khuê (1997), *Đồ Sơn thắng cảnh và du lịch*, Nxb Hải Phòng.
2. Bảo Nam (2019), *Lễ hội Cầu cơ truyền thống đèn Vạn Ngang nét văn hóa đặc sắc nơi cửa biển*, truy cập ngày 19/4/2019, từ <https://thanhphohaiphong.gov.vn/le-hoi-cau-co-truyen-thong-den-van-ngang-net-van-hoa-dac-sac-noi-cua-bien-do-son.html>
3. Thị ủy – HĐND – UBND thị xã Đồ Sơn, Trung tâm Khoa học xã hội và nhân văn Hải Phòng (2003), *Địa chí thị xã Đồ Sơn*, Nxb Hải Phòng.
4. Ngô Đức Thịnh (2012), *Tín ngưỡng & Văn hóa tín ngưỡng ở Việt Nam*, Nxb Trẻ, Hà Nội.
5. Vũ Hồng Vận (2020), *Tín ngưỡng thờ Mẫu của người Việt Nam*, Nxb Chính trị Quốc gia Sự thật, Hà Nội.